

Етнополітика в Зх.Укр.

Особливо важким було політичне і соціально – економічне становище українських земель, які опинились в 20-х–30-х роках у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини (приблизно 7 млн. українців).

Найбільша кількість українців (5 млн. осіб) проживала на загарбаній Польщею території: Східна Галичина, Західна Волинь, Полісся, Холмщина та Підляшшя. Польський уряд обіцяв країнам Антанти, що забезпечить права національних меншин, надасть Галичині автономію, проте зразу ж забув про свої обіцянки. Більше того, уже в 1924 р. прийняв закон, яким забороняв користуватися українською мовою в урядових установах і органах самоврядування. Більшість українських шкіл було переведено на двомовне навчання (фактично польськомовне). В Львівському університеті було закрито українські кафедри, кількість українців у ньому становила не більше 5–10 %.

Відбувалася колонізація українських земель польськими осадниками (переселенці з Польщі, насамперед колишні військові, яким уряд роздавав кращі землі). За законом від 17 грудня 1920 р. вони могли безкоштовно отримати з державного фонду до 45 га землі. До 1938 р. їх прибуло в села 200 тис., крім того у міста – 100 тисяч. Вони займали посади дрібних чиновників, поліцаїв, поштових і залізничних працівників тощо.

Необхідно врахувати і те, що в економічному відношенні західноукраїнські землі були аграрними колоніями Польщі, які постачали сировину і дешева робочу силу.

Польські владні структури посилили гоніння на православну церкву, яка на Волині, Поліссі і Холмщині була основною опорою української національної самобутності.

Тисячі українців емігрували за кордон. Інші – ставали на шлях боротьби проти польських порядків за своє соціальне і національне визволення. Певний опір колонізаторській політиці властей чинили кооперативні організації, культурно-просвітницькі товариства „Просвіта”, „Рідна школа”, молодіжні об'єднання „Сокіл”, „Пласт” та інші організації і політичні партії. Найчисельнішим і найвпливовішим серед них було Національно-демократичне об'єднання (УНДО) під проводом Д. Левицького, В. Мудрого, С. Барана та ін. Провідними ідеями УНДО були: право на національне самовизначення, соціальна справедливість і демократія, проведення аграрних реформ.

Ліве крило в боротьбі трудящих краю представляла Комуністична партія Західної України (КПЗУ), яка діяла в підпіллі, спираючись на легальну організацію – робітничо-селянське соціалістичне об'єднання (сельроб). У 1934 р. в її рядах нараховувалось понад 4 тис. осіб.

Заради історичної справедливості необхідно відзначити, що опозиційний рух української громади в Польщі негласно підтримувався з СРСР, перш за все шляхом фінансового „підгодовування” місцевих організацій.

У 30-х роках зростає вплив націоналістичних угруповань, зокрема такого ідейно-політичного руху, як Організація Українських Націоналістів (ОУН), яка була утворена в 1929 р. у Відні (очолив Є. Коновалець). Вона дотримувалася військових засад керівництва – конспіративних методів і суворої дисципліни, здійснювала акти саботажу (підпали маєтків поміщиків і садіб осадників, руйнування телеграфної і телефонної мереж, диверсії на залізницях і т. п.), експропріації банків, майна державних установ, а також проводила кампанії політичного терору проти представників польської держави і тих українців, які не погоджувались з політикою ОУН.

На початку 30-х рр., крім сотень актів саботажу та десятків випадків „експропріації”, члени ОУН організували понад 60 замахів та вбивств. Організатором більшості цих вбивств був С. Бандера, який стояв на позиції найрадикальніших методів діяльності ОУН.

У відповідь на активізацію боротьби українського народу уряд Польщі проводив кампанії пацифікації („умиротворення”) з допомогою поліції і військ. Вони громили осередки українських партій і громад, читальні, конфісковували їх майно, фізично карали тих, хто протестував. В 1934 р. було засновано концтабір у Березі Картузькій, де в жорстоких умовах втримували близько 2 тис. політв'язнів, в основному українців. За ґратами опинилося майже все керівне ядро крайової екієкутиви ОУН., у т. ч. понад 1000 рядових членів цієї організації. Легальні політичні партії та організації звинувачували інтегральних націоналістів у тому, що вони давали урядові привід для обмеження легальної діяльності українців.

Коли в 1935 р. на посту керівника крайової екієкутиви ОУН на західноукраїнських землях С. Бандеру замінив Л. Ребет, бойові акції припинились і було сконцентровано увагу на відбудові розгромленої мережі і накопичення сил для нової національно-визвольної боротьби за соборну Україну.

Етнополітика в СРСР

З встановленням в Україні радянської влади, з метою її зміцнення, постала проблема розробки основ етнополітики стосовно нової ситуації, що склалася в країні. Надзвичайно велике значення у вирішенні національного питання на Україні зіграла розроблена XII з'їздом РКП(б) (1923 р.) політика коренізації, яка передбачала залучення представників корінних національностей до державного апарату, застосування національних мов у партійній роботі, адміністрації, освіті, видавничій справі, пресі. Український варіант цієї політики увійшов в історію під назвою українізації. Вона передбачала підготовку, виховання і висування кадрів корінної національності, врахування національних факторів при формуванні партійного і державного апаратів, організацію мережі шкіл усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи українською мовою і мовами корінних національностей.

Основні положення політики коренізації:

- підготовка, виховання та висування кадрів корінної національності;
- врахування національних чинників при формуванні партійного і державного апарату;
- організація мережі навчальних закладів усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей;
- глибоке вивчення національної історії, відродження і розвиток національних традицій і культури.

У практичному здійсненні політики коренізації в Україні виділяються два аспекти:

українізація і створення необхідних політичних та економічних умов для розвитку національних меншин.

Політика коренізації була зумовлена багатьма зовнішніми і внутрішніми причинами:

- 1) Політика коренізації, що стимулювала національне відродження, мала на меті створити у світового співтовариства враження гармонійного і вільного розвитку радянських республік. Формуванню привабливого іміджу СРСР на міжнародній арені мало сприяти і державне піклування про національні меншини;
- 2) політика коренізації у задумі була засобом пошуку спільної мови з селянством, залучити на свій бік національну інтелігенцію шляхом поширення принципових ідей непу (плюралізм, вільний розвиток, певна децентралізація і т. п.) на сферу національних відносин;
- 3) коренізація давала змогу в перспективі зняти наростаюче протиріччя між народними масами і партійним, радянським, господарським апаратом;
- 4) була спробою більшовицького керівництва очолити і поставити під контроль процес національного відродження на окраїнах, щоб його енергію й могутній потенціал спрямувати у русло центральної влади;
- 5) мала зміцнити новоутворену державну структуру — Радянський Союз: наданням прав «культурно-національної автономії», бодай частково, компенсувати республікам втрату політичного суверенітету.

Напрями:

1. Створення необхідних умов для культурного і духовного розвитку в нац. республіках і в місцях компактного проживання національностей.
2. Найповніше представництво різних національностей в органах Радянської влади.
3. В районах компактного проживання національних меншин було виділено національні адміністративно-територіальні одиниці, в яких діяли місцеві ради.
4. Підготовка національних кадрів.
5. Подолання економічної і культурної відсталості, заміна соціальної структури ряду національних груп.
6. Підвищення культурного рівня національних меншостей. 1921 р. створено Раду національних меншин, до завдань якої входила координація діяльності нац. бюро: єврейського, татарського, польського і німецького.
7. Створення національних вищих і середніх навчальних закладів.

Однак, починаючи з 30-х років, політика українізації, спрямована на національне відродження, була істотно загальмована, а згодом зведена нанівець. Саме сфера міжнаціональних відносин стала одним з перших полігонів, на якому обкатувався сталінський механізм репресій. Репресії проти національної інтелігенції, що почалися ще на межі 20-30-х років, тривали протягом усіх 30-40-х років.

Наприкінці 30-х років навчальні заклади, де викладання здійснювалося німецькою, польською, єврейською й іншими мовами, переводилися на українську або російську мови. Закрито театри, музеї, бібліотеки, видавництва національних меншин, Інститути єврейської та польської культури.

Остаточна політика коренізації в Україні була згорнута у 1938 році.

У ході Великої Вітчизняної війни депортується понад 3,4 млн. населення. 18.05.1944 р. стало днем трауру в історії кримських татар: протягом доби тисячі людей, переважно дітей, жінок, старих було вигнано з рідних домівок і відправлено на спецпоселення. Протягом травня – червня 1944 р. з Криму було виселено понад 225 тис. осіб, причому не тільки татар, а й болгар, греків, вірмен, представників інших національностей.

Остаточне врегулювання територіальних питань у повоєнний період не обійшлося без переміщення населення. Понад 40 тис. чехів і словаків виїхали до Чехословаччини після приєднання Закарпаття до України. Ще 9 вересня 1944 р. голова Ради народних комісарів УРСР М. Хрущов та голова Польського комітету національного визволення Е. Осубка-Моравський підписали угоду про взаємну евакуацію українського населення з території Польщі до УРСР і польського населення з території України до Польщі. У 1944-1946 рр. близько 800 тис. поляків, а також євреїв та українців, які визнавали себе поляками, переселились до Польщі. До УРСР переселилось понад 500 тис. українців, із них 90 тис. добровільно. З середини 1945 р. розпочалось контрольоване польською владою примусове переселення.

В 1946 р. з ініціативи М. Хрущова почалася депортація єврейського населення з України. Спочатку депортували 22307 євреїв з Чернівецької області в Румунію. В 1947 р. депортували євреїв із східних областей України у Хабаровський край.

Після смерті Сталіна, в процесі “хрущовської відлиги” створюються об’єктивні умови щодо суттєвих змін у сфері національних та міжнаціональних відносин. Однак демократизація всіх сфер радянського суспільства майже не торкнулася цього напрямку.

На Україні у 60-ті роки посилюється процес русифікації. В обласних центрах і у Києві українські школи становили 28%, російські – 72%.

Наростання негативних явищ у суспільно-політичному житті у другій половині 60-х – середині 80-х років, що проявлялося у порушенні законності, нехтуванні прав і свобод людини, національної гідності, відбулося на етнополітичному курсі партійно-радянського керівництва.

Винятком можна вважати діяльність П. Шелеста, що обіймав посаду Першого секретаря ЦК Компартії України протягом 1963-1972 років. Він намагався захистити національні інтереси мешканців України, висловлювався на захист української мови, культури, самобутності українського народу.

Одним із основних напрямків політики СРСР була мовна русифікація України. Вживання російської мови стало ознакою політичної лояльності до режиму

60-80-ті роки Москва проводила систематичну компанію розширення вживання російської мови на Україні та обмеження української.

Формування етнополітики незалежної України

На формування етнополітики України впливають передусім історичні здобутки, яких вона досягла за період свого незалежного існування: світ визнав Україну як самостійну, демократичну державу. Вона стала повноправним членом міжнародної спільноти, все більше долає свій відрив від Європи, долучається до загальноєвропейського процесу; перед світом постала держава з багатою історією, духовною культурою, працьовитим, миролюбним багатоетнічним народом, який прагне жити в добрі і злагоді з усіма державами, розвиваючи з ними усі зв'язки, не керуючись ідеологічними постулатами. Україна переконливо довела, що ідея рівності людей, незалежно від їхнього етнічного походження, та міжнаціональна злагода стали наріжним каменем її внутрішньої і зовнішньої політики; значно підвищився рівень політичних свобод у країні, забезпечено політичну, економічну, ідеологічну, культурну різноманітність у її розвитку; відкрито широкі можливості для плідної співпраці із зарубіжними українцями, особами іншого етнічного походження — вихідцями з України, які розселені на теренах колишнього СРСР і по всій планеті.

Потреба у формуванні українською державою власної етнополітики обумовлена такими об'єктивними чинниками: незалежним існуванням України як суверенної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави; поліетнічним складом населення; активізацією етнополітичного процесу, широкою включеністю у нього структурних етнокомпонентів українського суспільства — української нації, національних меншин; необхідністю узгодження інтересів, встановлення рівноправних і гармонійних відносин між етнічними групами; незавершеністю процесів консолідації української нації; важливістю подолання політичних, соціально-психологічних, культурно-мовних, інших наслідків деформації етнонаціональної сфери у минулому; співробітництвом та зв'язками з українською діаспорою та вихідцями з України, — особами іноетнічного походження; трансформацією в українське суспільство депортованих за національною ознакою осіб, які повертаються в Україну; наявністю інтенсивних, зокрема зовнішніх міграційних потоків, що впливають на соціально-політичну, економічну та етнODEMOграфічну ситуації в державі.

Засади, теоретико-методологічні підходи до трактування особливостей етнополітичного процесу, що відбувається в Україні, містяться в законодавчій базі, створеній з метою регулювання міжнаціональних та міжетнічних відносин. Періодизацію та характеристику розвитку впродовж незалежності України її правового поля, яке охоплює етнополітичні і етнокультурні відносини, запропонував М. Шульга, який вирізняє, зокрема, чотири етапи у розвитку цього процесу. Перший — ігнорування законами України наявності такої сфери суспільних відносин, як національно-етнічні. Цей етап тривав до 1989 р. Другий етап розпочався в 1989 р., коли був прийнятий Закон про мови в Українській РСР, і тривав по 1 грудня 1991 р. Характерно, що саме в цей період приймалися правові документи, які декларували національним меншинам максимум прав. Пізніші правові акти не тільки не збільшували ці права, а іноді навіть скорочували їх. Це пояснюється тим, що за цей період відбувся розпад СРСР і проголошено незалежність України. Політичні сили, які лідирували в Україні, були зацікавлені у підтримці курсу на проголошення незалежної держави усіма етнічними групами. В цей період, у сфері національних відносин

приймались головню не закони, а декларації, які мають політико-правовий, а не нормативно-правовий характер. На третьому етапі були прийняті закони "Про національні меншини в Україні", "Про освіту" та деякі інші, які мають стосунок до національних меншин, норм використання їхніх мов. Четвертий етап розвитку етнополітики Української держави розпочинається з прийняттям Конституції України і триває дотепер.

Від Декларації про державний суверенітет до Основного Закону Україна пройшла шлях, на якому визначились базові етнополітичні засади державотворення. Особливо важливе значення для розроблення й реалізації державної етнополітики мають окремі положення нової Конституції. Зокрема, у її преамбулі зазначається, що українське державотворення, яке має свою багатовікову історію, відбувається на основі здійсненого права на самовизначення не тільки української нації, а й усього українського народу, який утворюють громадяни України всіх національностей. Це словосполучення увібрало в себе весь зміст поліетнічного складу населення України і дає можливість трактувати його як політичний термін. Україна обрала шлях формування політичної нації як соціуму на основі державності з народу, який дав назву державі, й інших етнічних груп, які проживають на території України. Конституція, визнаючи носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні Український народ, водночас визначила структурні етнокомпоненти українського суспільства — українську націю, національні меншини та корінні народи. Останній етнокомпонент запроваджено у правове поле вперше. На

законодавчому рівні також вперше у Конституції зафіксовано, що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Політика держави у сфері регулювання міжетнічних відносин ґрунтується на таких загальних засадах, як: ідеї демократичного устрою держави; визнанні пріоритету права й верховенства закону; існуванні єдиного громадянства; врахуванні взаємозв'язку загальногромадянських і національних прав людини; праві кожного громадянина вільно визначати свою національну належність; визнанні правової рівноправності етнічних груп у державотворчих процесах; політичній, економічній та ідеологічній різноманітності; дотриманні принципів: а) національного інтересу та національних пріоритетів у державному, а не в етнічному значенні; б) поліетнічного та полікультурного плюралізму; збереженні генофонду українського народу; взаємодії і взаємовпливу політичного, економічного, правового, соціального й національного факторів у суспільстві; захисті суверенітету й територіальної цілісності держави; рівноправності та взаємовигідному співробітництві з іншими країнами, міжнародними організаціями та незалежними експертами у міжнаціональній сфері.

Найвищою метою етнополітики України є створення оптимальних умов для гармонійного та перспективного розвитку у складі держави усіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства — української нації, національних меншин, корінних народів.

Нинішня етнополітична ситуація в Україні характеризується підвищенням ролі національного фактора в суспільно-політичному житті та проявом певних тенденцій, що впливають на стан розвитку держави: підвищення національної самосвідомості етнічних груп, їхньої самоорганізації та активізація ними пошуків різноманітних форм реалізації своїх специфічних запитів і потреб; політизація етнічних груп та її вплив на посилення взаємозв'язку між політичною та міжетнічною стабільністю; консолідація етнічних груп навколо державотворчих процесів та формування політичної нації; інтеграція в українське суспільство осіб, які були незаконно депортовані за національною ознакою; активний полі культурний розвиток етнічних груп; наявність інтенсивних міграційних потоків, що впливають на соціально-політичну, економічну, демографічну сфери життєдіяльності суспільства.

Державна етнополітика ґрунтується на визнанні закономірностей зростання національної самосвідомості, існуванні етнічної гетерогенності населення, тісної взаємодії у суспільстві національного фактора з економічними, соціально-політичними й правовими процесами.

Основними пріоритетами державної етнополітики є: забезпечення через відповідне законодавство, державні програми рівних можливостей для участі громадян незалежно від їхньої національності в усіх сферах матеріального й духовного життя, у здійсненні етнополітики, державного управління; створення правового поля з метою гарантування рівних прав і свобод усім громадянам незалежно від раси, національності, етнічного походження; розвиток культурної самобутності української нації, всебічний розвиток української культури й мови; створення сприятливих умов для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин, корінних народів; зміцнення духовної єдності українського суспільства; відновлення прав депортованих осіб, не припускаючи при цьому нових дискримінаційних утисків за етнічними ознаками; розширення співробітництва із зарубіжними українцями та особами іншого етнічного походження — вихідцями з України, які проживають за її межами; утвердження у міжетнічних відносинах атмосфери толерантності, дружби, взаємної довіри, поваги до мови, культури, традицій, звичаїв і релігій етнічних груп; попередження будь-яких проявів сепаратизму, забезпечення на основі міжнаціонального миру й злагоди суверенітету та територіальної цілісності держави; зміцнення гарантій, що усували б вияви екстремізму, дискримінації громадян за національною, релігійною або мовною ознаками; захист прав біженців та іммігрантів.

Важливими складовими державної етнополітики є такі два її аспекти, як постійний аналіз і вивчення ситуації у міжнаціональній сфері та залучення науковців до осмислення етносоціальних, етнополітичних, етнокультурних та етнодержавознавчих проблем розвитку України. Перший аспект передбачає необхідність здійснення систематичних діагностик (соціологічних моніторингів) самопочуття етнічних груп в Україні, тенденцій міжетнічних процесів з метою прийняття державними органами своєчасних рішень, спрямованих на зниження суспільно небезпечного перенапруження у цій сфері. Другий аспект пов'язаний з активною співпрацею державних органів з ученими. Без ґрунтовних наукових розробок неможливо в сучасних умовах формувати етнополітику держави, ефективно впливати на етнополітичні процеси в суспільстві, приймати важливі управлінські рішення.

Міграція та еміграція українців, її хвилі. Українська діаспора.

Хвилі міграції з України — концепція, згідно з якою виділяються чотири основні хвилі міграції українців з українських земель.

«Першу хвилю», що почалася в останніх десятиліттях 19 ст. і тривала до вибуху Першої світової війни, зумовили переселенські акції російського й австро-угорського урядів на Далекий Схід і Балкани (Воєводина і Боснія) відповідно, та обезземелення значної частини українського селянства Галичини й Буковини, що супроводжувалося його виїздом на роботу переважно в різні країни Північної та Південної Америки. До Сполученого Королівства прибуло кількасот осіб з цієї хвилі.

«Друга хвиля», що тривала в основному з 1920 до 1930 р., носила головно політичний характер: з України виїхало багато осіб, які в 1917 – 1920 рр. брали участь у змаганнях за самостійність України. Спочатку вони осіли

переважно в Центральній і Західній Європі, а відтак багато переїхало на американський континент. Друга хвиля торкнулася Сполученого Королівства лише у незначній мірі.

«Третя хвиля» тривала з 1940 до 1954 р. і складалася з осіб, які опинилися поза Україною внаслідок Другої світової війни і відмовилися від повернення. Після війни більшість спочатку перебувала в таборах для переміщених осіб та військовополонених, а відтак поселилася в різних країнах Західної Європи та американського й австралійського континентів. До Сполученого Королівства прибуло бл. 34 000 – 36 000 осіб, з яких частина згодом виїхала в інші країни.

«Четверта хвиля» почалася в другій половині 1980-их рр. у зв'язку з лібералізацією політичного режиму в СРСР і триває до цього часу. Внаслідок економічної кризи, що супроводжувала розпад СРСР і становлення незалежної України, мільйони українців виїхали і далі виїжджають на роботу в різні країни світу, в тому числі велика кількість у Сполучене Королівство.

Українська діаспора в Польщі налічує близько 300 тис. чоловік. Українські діаспори є і в східній Словаччині, і Румунії. У країнах далекого зарубіжжя українські діаспори існують у Канаді (понад 1 млн чоловік), США, Великобританії та Німеччині. Серед найбільших організацій української діаспори - Український державницький фронт (Великобританія), Європейський конгрес українців, Ліга українців і Ліга українок Канади, українсько-американська організація "Воля". Найбільшою за чисельністю діаспорою є російська. У Росії є культурна автономія українців. Питання життя українського населення в Молдові піднімаються практично на кожній міжнародній зустрічі міждержавного рівня.

У Білорусі питання про збереження етнічної приналежності українців також вирішується на державному рівні. Українська діаспора є в Італії, в Аргентині, Грузії, Чехії.